

Göçün jeopolitiği ve Türkiye'nin coğrafi kısıtlaması üzerine farklı bir yorum

Uğur Yıldız* - Deniz Sert**

Özet: Türkiye'ye Avrupa dışından yönelen jeopolitik mülteci akımlarının tarihsel varlığı 1979 İran İslâm Devrimi'nden başlayarak, 1980-1988 İran-İrak Savaşı, Irak'taki Saddam rejimi, 1991 I. Körfez Savaşı, 2003 II. Körfez Savaşı ve son olarak 2011 yılında başlayan Suriye krizi ile birlikte devam etmektedir. Bu tarihsel olayların sonucunda milyonlarca insan ülkelerini ve evlerini terk edip yaşanılacak güvenilir bir yer bulmak amacı ile Türkiye'ye göç etmişlerdir. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'nü coğrafi kısıtlama ile imzalamış olan Türkiye, bu mülteciler için bir transfer noktası haline gelmiştir. Bu insanlar Türkiye'yi taktik gereği bir sığınak olarak kullanmaktadır. Bu makale, Avrupalı olmayan mültecilerin Türkiye'ye doğru olan jeopolitik hareketliliği üzerine yazılmıştır. Türkiye'nin uygulamakta olduğu coğrafi kısıtlamanın, küresel ve yerel düzeyde çok-katmanlı bir mülteci rejimi oluşturduğunu tartışmaktadır. Makale, Michel de Certeau'nun (1988) strateji ve taktik analitik ayrımına dayanarak yazılmıştır. Bir yandan, Türkiye'nin mülteci rejiminin önemli bir kolu olan bu coğrafi sınırlamanın Avrupalı olmayan sığınmacıları süzgeçten geçirmek ve tasfiye etmek üzerine oluşturulan bir strateji olduğunu, diğer yandan aynı coğrafi sınırlamanın Avrupalı olmayan, özellikle İran ve Iraklı sığınmacılar için Türkiye üzerinden üçüncü bir ülkeye gitmelerini sağlayan bir fırsat ve alansal bir çeşit taktik oluşturduğunu savunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Göç jeopolitiği, Avrupalı olmayan mülteciler, Türkiye, coğrafi sınırlama, strateji, taktik

Giriş

Tarihsel süreç göz önüne alındığında, Türkiye'nin komşusu olan menşe ülkelerde yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle Türkiye'ye doğru olan mülteci akımları tekrar eden bir olgu haline gelmiştir. 1979 İran İslâm Devrimi ile başlayıp, 1980-1988 İran-İrak Savaşı, Irak'taki Saddam Hüseyin rejimi, Amerika'nın

(*) İstanbul Özyeğin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

(**) Ottawa Kanada'da bulunan Carleton Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi dalında yapmakta olduğu doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Irak'a müdahalesi ve son olarak Suriye'de yaşanan iç savaş devam ederken, Türkiye söz konusu ülkelerin zorla yerinden edilen vatandaşları için güvenilir bir sığınak haline gelmiştir. Bu insanlar, Türkiye'ye sığınmayı ya da iltica arama hakkını, bir umuda yolculuk olarak görmektedirler. Oysa Türkiye'nin sığınma sistemi, Avrupa dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü tanımamakta ve Türkiye, Avrupa dışından gelen mültecilere sadece geçici bir sığınak işlevi görmektedir. Cenevre Sözleşmesi ve ek protokollerine taraf olan Türkiye, halen uygulamakta olduğu coğrafi kısıtlama ile Avrupa dışından gelen sığınmacıların Türkiye'de daimi olarak mülteci statüsü ile kalmalarını sınırlamıştır. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'ne dayanan bu uygulama ile bugün Türkiye'de bulunan birçok sığınmacı şartlı mülteci olarak, geçici bir süre için Türkiye'de kalabilmektedir.

2011 yılından itibaren Türkiye'ye gelmekte olan Suriyeli sığınmacılar ile birlikte coğrafi kısıtlama oldukça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Konuyla ilgili olarak özellikle üç görüş ortaya çıkmaktadır. Birinci tefekkür, coğrafi kısıtlamanın kaldırılmasının Türkiye'yi Avrupa'nın kabul etmek istemediği sığınmacılar için bir nevi arka bahçe haline getireceği görüşüne dayandırılan ve coğrafi kısıtlama yaklaşımının Türkiye tarafından stratejik bir savunma mekanizması olarak kullanıldığına dair resmî görüştür. Son dönemde bu tür ulusal güvenlik kaygılarından çok daha farklı olan mali külfet söylemine bir geçiş olsa da (Eroğlu, 2015); genelde "coğrafi kısıtlama uygulaması, Türkiye'nin uyum sürecinde olduğu Avrupa Birliği müktesebatı açısından değerlendirildiğinde uygulamanın; Türkiye'nin mültecilerin potansiyel külfetinden kaçınma hedefine pozitif anlamda katkıda bulunduğu ifade edilmelidir. Şöyle ki; sürdürülen coğrafi kısıtlama uygulaması nedeniyle Avrupa dışından gelip iltica talebinde bulunanlara mülteci statüsünün verilmemesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği nezdinde 'güvenli üçüncü ülke' olmasını engellemekte ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi adeta bir tampon ülke olarak kullanmasının önüne geçmektedir" (Parlak ve Şahin, 2015: 77).

Öte yandan, coğrafi kısıtlamanın, özellikle Suriye'den gelmiş olan sığınmacıların Türkiye'de bir hayat kurabilmelerinin önündeki önemli bir engel olduğunu belirterek, uygulamanın kaldırılması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır (Çorabatır, 2015). Coğrafi kısıtlama nedeniyle bu kişilerin Türkiye'de mülteci statüsü alamamaları, onları uluslararası hukuka göre kendilerine tanınması gereken haklardan mahrum etmekte ve kendilerine Türkiye'de bir gelecek tahayyül etmelerinin önüne geçmektedir. Konuyla ilgili üçüncü bir görüş ise, çok daha pratik bir yaklaşım içerisinde, Suriyelilerin gelişi ile birlikte coğrafi kısıtlamanın fiilen zaten kalkmış olduğunu söylemekte ve sığınmacıların önünde coğrafi kısıtlamadan çok daha temel sorunların olduğunu altını çizmektedir. Bu son görüşe göre, sığınmacılara statü, barınma, eğitim, sağlık gibi farklı alanlarda temel hak ve özgürlükleri verildiği sürece coğrafi kısıtlamanın kaldırılması

ya da kaldırılmaması önem teşkil etmemektedir. Zira bugüne kadar Türkiye’de Cenevre Konvansiyonu çerçevesinde mülteci statüsü alabilmiş kişi sayısı elliyi geçmezken, Türkiye’de mülteci olabilmenin getirdiği haklar konusunda da elimizde fazla bir veri bulunmamaktadır.

Türkiye’nin uygulamakta olduğu coğrafi kısıtlama, küresel ve yerel düzeyde çok-katmanlı bir mülteci rejimi oluşturmaktadır. Bu makalenin amacı, Michel de Certeau’nun (1988) strateji ve taktik analitik ayrımına dayanarak, coğrafi sınırlama konusunu çok daha mikro düzeyde ele almak ve yukarıdaki tartışmaya farklı bir yaklaşım geliştirmektir. Bu ayrıma göre Türkiye’nin mülteci rejiminin önemli bir kolu olan coğrafi sınırlama, bir yandan, Avrupalı olmayan sığınmacıları süzgeçten geçirmek ve tasfiye etmek üzerine oluşturulan bir strateji olarak ele alınabilir. Aynı sınırlama, diğer yandan, Avrupalı olmayan, özellikle İran ve Iraklı sığınmacılar için Türkiye üzerinden üçüncü bir ülkeye gitmelerini sağlayan bir fırsat ve alansal bir çeşit taktik oluşturmaktadır. Bu bağlamda, makalenin temel konusu Türkiye’ye erişen ve sığınma talebinde bulunan Avrupa vatandaşı olmayan bireyler üzerine uygulanan coğrafi kısıtlama stratejisi ve bu coğrafi kısıtlamanın sığınmacı için yaratmış olduğu fırsattır.

Michel de Certeau taktik ve strateji kavramsal ve kategorik ayrımını kentsel planlama ve yaya metaforuna göre yapmıştır. Buna göre *strateji* “irade ve güç sahibi bir öznenin (bir malik, bir girişim, bir şehir ya da bir bilimsel kurum) çevresinden ayrıştırılabildiği zaman olası hale gelen güç ilişkilerinin hesabı” olarak tanımlanmıştır (1988: xix). Bir diğer deyişle, strateji bireylerin uyması gereken ve makro düzey tarafından şekillendirilmiş kurallar bütünüdür ifade etmektedir. Diğer bir taraftan, *taktik*, yaya metaforuna uygun olarak, bireyin yaptığı yürüyüş, okuma ya da yemek gibi gündelik etkinlikleri kapsayan “faaliyet yollarını” ifade etmektedir (xix). Özetlenecek olursa, stratejiler makro düzey tarafından tasarlanmış, özneyi şekillendirmeyi, tasnif etmeyi ve makro düzeyin stratejilerle yaratmış olduğu alanı özneye empoze etmeyi hedefleyen uygulamalara işaret ederken; taktik, empoze edilen stratejileri idare etmeyi, yönlendirmeyi, bu stratejilerin üstesinden gelmeyi ve stratejilerin empoze ettiği alanı başka yöne çevirmeyi ifade etmektedir (30). Kısacası, taktik ve strateji birbiriyle hem çekişmeli hem de ilişkili durumdadır ve en önemlisi taktik stratejiye karşı olarak “zayıf” öznenin ‘güçlü’ taraf karşısında zaferlerini ... akıllı hilelerini, olaylarla nasıl baş edileceğini bilmesi” gerektiği durumuna vurgu yapmaktadır (xix). de Certeau’nun bu tanımda yapmış olduğu “güçlü” ve “zayıf” ayrımı makale içerisinde makro ve mikro olarak okunacaktır.

Araştırma metodu

Bu makaleye temel oluşturan ampirik çalışma, Türkiye’de sığınma talebinde bulunma, Türkiye’nin coğrafi kısıtlaması ve Türkiye üzerinden BMMYK (Bir-

leşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) aracılığıyla Kanada'ya yerleşime odaklanmaktadır. Araştırmanın saha çalışması Tahran (İran), İstanbul (Türkiye) ve Ottawa'da (Kanada) 2014-2015 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan yarı yapılandırılmış mülakatlara dayandırılmaktadır. Hem İran, hem Türkiye, hem de Kanada'da yapılması nedeniyle, metodolojik olarak çalışma "etnografik bir yolculuk" olarak nitelendirilebilir (Brigden, 2013). "Metot olarak yolculuk" formülü, Mezzadra ve Neilson'un (2013) "metot olarak sınır" yaklaşımından esinlenmiştir. Bu yaklaşımın kullanılmasındaki amaç, göç olgusu esnasında deneyimlenen etkileşimler, uzlaşmalar ve gerilimler üzerine üretken kavrayışlar sunabilmektir. Bu bağlamda, İran, Irak, Eritre, Etiyopya, Somali, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi Afrika ülkelerinden Türkiye'ye gelerek sığınma ve mülteci başvurusunda bulunan ve daha sonra Kanada'ya yerleştirilen mültecilerle toplamda kırk yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin büyük kısmına, Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) İstanbul'da düzenlediği ve Kanada'ya yerleştirilecek mültecilere yönelik olan "kültürel oryantasyon" programına katılarak erişim sağlanmıştır. Her mülakat yaklaşık olarak bir saat sürerken, makalede araştırmaya katılan bireylerin gerçek kimlikleri yerine anonim isimler kullanılmıştır.

Bir strateji olarak coğrafi kısıtlama ve uygulamanın tarihçesi

Türkiye'nin uygulayagelmiş olduğu sığınma sistemi ve bu sistemin bir parçası olan coğrafi kısıtlama uygulaması İkinci Dünya Savaşı sürecinde Avrupa kıtasında yaşanan mülteci problemini çözmek için ortaya çıkan BMMYK 1951 Cenevre Konvansiyonu'na dayanmaktadır. BMMYK, 1951 Cenevre Konvansiyonu ile devletlerarası düzeyde mülteci kavramını tanımlamış ve aynı zamanda bireyi mülteci durumuna iten durumları belirtmiştir. Fakat mülteci kavramı 1951 Sözleşmesi'nde coğrafi ve zamansal olarak kısıtlı olarak tanımlanmıştır. Buna göre 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ilk maddesi mülteci bireyi 1 Ocak 1951'den önce Avrupa kıtasından ırk, din, uyruk ve belli bir sosyal ve politik gruba üyelikten ötürü zulme uğramış veya uğrama çekincesi yaşayan birey olarak tanımlamaktadır (Goodwin-Gill, 2008). Dolayısıyla, mülteci kavramı ilk tanımlanmış haliyle mülteci bireyi ve bu bireyin sığınma hakkını zamansal ve coğrafi olarak kısıtlamıştır.

Daha sonrasında Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü ile söz konusu coğrafi ve zamansal kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmiştir. Fakat BMMYK, 1967 Ek Protokolü ile Cenevre Sözleşmesi'ne taraf ülkelerin *egemenlik* haklarına dokunmamak kaydıyla coğrafi ve zamansal kısıtlama uygulamalarını kaldırma ya da devam ettirme üzerine iki seçenek sunmuştur. 1967 Ek Protokolü'ne göre, Türkiye, 1951 yılında imzalanan anlaşmanın 1 Ocak 1951'den önce yaşanan olaylar ibaresini kaldırmayı kabul etmiş ve yine 1967 Ek

Protokolü’ne dayanarak coğrafi kısıtlama uygulamasını, yani Avrupa kıtasında yaşanan olaylar ibaresini sürdürme alternatifini seçmiştir. Coğrafi kısıtlama uygulaması günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır ve bu uygulamaya göre Türkiye, Avrupa dışından gelip sığınma talebinde bulunan bireylere “mülteci” statüsü tanımamaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye’de mülteci statüsü ile tanınmak için bireyin herhangi bir Avrupa ülkesinden kaçması gerekmektedir. Dolayısıyla coğrafi kısıtlama Türkiye’de sığınma talebinde bulunan ve tamamı Avrupa dışından gelen bireylerin temel olan iltica ve mülteci hakkını bürokratik düzeyde kısıtlamaktadır. Bu kısıtlama, sığınma talebinde bulunan bireylere zamansal olarak geçici koruma sağlamakta, aynı zamanda bu bireylerin haklarını ve ülkede kalışlarını sınırlamaktadır.

Strateji olarak coğrafi kısıtlama, sadece sığınma talebinde bulunan Avrupalı olmayan bireylerin Türkiye’de kalış süresini sınırlamamakta, aynı zamanda “mülteci” kavramını şartlı mülteci (*non-convention* ya da *conditional refugee*) ve mülteci (*convention refugee*) olarak ikiye ayırmaktadır (Kirişçi, 1996). Türkiye’ye Avrupa dışından gelen sığınmacıların, şartlı mülteci olabilmek için BMMYK’nın Ankara ofisine önce kayıt olmaları, daha sonra mülteci statüsü belirleme mülakatlarını başarıyla tamamlamaları gerekmektedir. BMMYK’nın sığınmacı bireyin mülteci statüsünün belirlenmesi konusunda etkin rol almasıyla Türkiye’nin iltica sistemi ikircikli bir sistem haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, bu ayırım, Türkiye’nin mülteci sistemini karmaşık ve bulanık hale getirmektedir. Coğrafi kısıtlama ile Türkiye, Avrupa’dan olmayan sığınmacıları şartlı mülteci olarak etiketleyerek bireylerin Türkiye’de daimi kalışının önüne geçmektedir. Ayrıca, mülteci statüsünün belirlenmesi ve mülteci statüsünü alan bireylerin üçüncü bir güvenli ülkeye yerleştirilme süreçlerini BMMYK Türkiye ofisine bırakmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade edilirse, mülteci statüsünün belirlenmesi ve uygulanan coğrafi kısıtlama nedeniyle mültecilerin üçüncü bir ülkeye yeniden yerleşim süreçlerini BMMYK yönetmektedir. Bu durum Türkiye tarafından benimsenmiş olan bir strateji olarak yorumlanabilir. BMMYK’nın sürece aktif katılımından dolayı, mülteci statüsü alamayan bireyler Türkiye ve bürokrasisini suçlamak yerine herhangi bir olumsuz koşulu BMMYK’nın başarısızlığı olarak nitelendirmektedirler. Benzer şekilde, yeniden yerleştirme programına dahil olan mülteciler Türkiye’deki uzun bekleme sürelerinde sadece BMMYK ile irtibata geçmekte ve uzun bekleme sürelerinden Türkiye’nin mülteci sisteminin ziyade BMMYK’nın mülteci sistemini sorumlu tutmaktadırlar.

Türkiye’nin ilk göç ve sığınma yasası olarak nitelendirebileceğimiz 4 Nisan 2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu da uluslararası koruma çeşitlerini mülteci (Madde 61), şartlı mülteci (Madde 62), ikincil koruma (Madde 63) ve geçici koruma (Madde 91) olarak belirlemiştir. Nitekim Türkiye’nin uluslararası koruma politikasını dayandırdığı temel yasal dayanak olan bu yeni kanun da yukarıda sözü edilen belirsiz ve ikircikli sistemin de-

vamını sağlamaktadır. Özellikle Türkiye’den sığınma talebinde bulunan bireylerin demografik bilgileri göz önüne alındığı zaman, Türkiye’ye doğru olan mülteci akımlarının Avrupa dışından, Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden geldiği görülmektedir. BMMYK tarafından açıklanan verilere göre, geçici koruma altındaki Suriyeliler dışında, 30 Haziran 2016 itibarıyla Türkiye’de toplam 271.466 kişi mülteci ve sığınmacı olarak kayıtlı bulunmaktadır (BMMYK, 2016). Kayıtlı mülteci ve sığınmacıların geldikleri ülkelere göre dağılımlarına bakıldığında Afganistan (109.012 kişi), İran (26.974 kişi), Irak (123.584 kişi) ve Somali (3.887 kişi) öne çıkmaktadır.

Avrupa’dan olmayan sığınmacıların sığınma hakkının 1967 Ek Protokole uygun olarak Türkiye tarafından zamansal ve mekânsal olarak kısıtlanması, stratejinin egemen güç için işleyen ve egemen güç tarafından işletilen bir çeşit baskı/engelleme aracı olması anlamına gelmektedir. Bu noktada, gücün özne üzerindeki engelleyici ve kısıtlayıcı etkinliği olarak stratejinin, her zaman bir kurumun belli bir grup ya da bireyler üzerinde uyguladığı statik, durağan ve tek taraflı bir olgu olduğu anlamı çıkarılmamalıdır (Foucault, 1980). Bilakis, özne üzerindeki en radikal uygulaması düşünüldüğü zaman bile güç bağlantısal/ilişkisel (*relational*) bir olgudur. Baskıcı kurallar sadece gücün stratejilerle uygulamış olduğu baskılamamanın ve kısıtlamanın kaynağı değil, aynı zamanda öznenin yeni çeşit davranışlarını şekillendiren üretken (*productive*) ve olumlu (*positive*) bir direnç (*resistance*) ortaya çıkarabilmektedir (Foucault, 1980: 118-119). Güç ilişkileri ile ortaya çıkan bu direnç, gücün iki taraflı boyutunu vurgulamaktadır. Gücün baskılayıcı stratejileri öznenin direnci ile birlikte özne için yapıcı ve olumlu fırsatların doğmasına olanak sağlamakta ve direncin kaynağı haline gelmektedir. Dolayısıyla burada vurgulanması gereken önemli bir konu, strateji ve taktiğin her zaman birbiriyle çekişme halinde değil, aynı zamanda birbirleriyle ilişki içinde olan ve birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğudur. Bu kavramsal ayrıma dayanarak, strateji olmadan taktiğin oluşması beklenmemelidir. Yani, sığınmacı tarafından bir taktiğin benimsenmesi ya da bireyin üretmiş olduğu taktik ile dayatılan kısıtlamanın üstesinden gelebilmesi için, bireylere belli bir takım stratejilerin empoze edilmiş olması gerekmektedir.

Nitekim kısıtlayıcı ve baskılayıcı stratejiler Türkiye’nin sığınma sistemi üzerinden değerlendirildiği zaman coğrafi kısıtlamanın bu duruma ne kadar uygun bir örnek olduğu ortaya çıkmaktadır. İran vatandaşı bir sığınmacı “Biz mülteciyiz ve Türkiye’de devamlı olarak kalmamız yasak,” diyerek coğrafi kısıtlama uygulamasının ne olduğunu bilmediğini ifade ederken, sistemi de en basit şekliyle özetlemiştir (Kişisel mülakat, Ocak 2015, Ottawa). Menşe ülkesinde yaşadığı sorunlardan dolayı Türkiye’ye “yasal” yollarla gelmiş olan Etiyopyalı bir başka birey ise mülakatımız esnasında Türkiye üzerinden Yunanistan’a geçen arkadaşlarından edindiği bilgiler üzerine Türkiye’ye geldiğini belirtmiş, “Türkiye diğer ülkelere ve sonrasında Yunanistan’dan Almanya, İtalya, Londra’ya geçmek

için olası bir ülke,” sözleriyle ifade etmiştir (Kişisel mülakat, Temmuz 2014, İstanbul). Yani Türkiye’nin uygulayagelmış olduğu coğrafi kısıtlama makro düzeyde Avrupalı olmayan sığınmacılara karşı uygulanan “engelleyici” bir stratejiyken; taktik, bireylerin bu kısıtlamaya karşı ve bu kısıtlama çerçevesinde yapmış oldukları faaliyetleri kapsamaktadır. Taktik ile birey, stratejinin baskı alanını ‘manipüle’ ederek başka yöne çevirebilmekte ve kendisi için yeni bir alan yaratabilmektedir (de Certeau, 1988). Kısacası, Türkiye’nin mülteci sisteminin en önemli parçası olan coğrafi kısıtlama, Avrupalı olmayan sığınmacı bireyleri sınırlamak suretiyle Türkiye için bir strateji aygıtı haline gelmekte ve bu strateji, hakları sınırlanan sığınmacı bireyler için taktik olarak adlandırabileceğimiz diğer ülkelere geçiş fırsatları yaratmaktadır. Bu taktik, Avrupalı olmayan mültecilerin BMMYK aracılığıyla Kanada, Amerika ve Avustralya gibi üçüncü güvenli ülkelere Türkiye üzerinden yerleştirilme olanağına ve olasılığına dayanmaktadır. Buna dayanarak, takip eden bölüm Türkiye’nin uyguladığı coğrafi kısıtlama stratejisinin mülteciler için ortaya çıkardığı taktik konusuna odaklanacak ve BMMYK’nın organize etmiş olduğu Türkiye üzerinden üçüncü bir ülkeye yerleştirilme programını taktik ve fırsat kavramlarıyla ele alacaktır.

Türkiye’deki sığınmacı bireyler için üretken bir taktik ve fırsat olarak coğrafi kısıtlama

Göç olgusunun jeopolitiği düşünüldüğü zaman sığınma sistemi, gerek “yasal olmayan” gerekse “yasal” yollarla göç eden bireyler için başlı başına taktiksel bir harekettir. Bir taktik olarak sığınma hakkı, sadece bireylerin yaşadıkları baskı ve zulüm stratejilerinden dolayı menşe ülkelerinden kaçışları için bir olanak değil, aynı zamanda ikinci bir ülkeye göç için ve ikinci bir ülkede “yasal” olarak kalabilmek için gerekli olan “yasal” seyahat belgelerinden de belli noktalarda muaf olunabileceği anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, de Certeau’nun strateji ve taktik kavramları üzerinden devam edersek, birey baskı stratejilerinin üstesinden gelmeyi ikinci ülkelere göç ederek sığınma hakkı talebiyle yerine getirebilmektedir. Fakat özellikle içinde bulunduğumuz dönemde yoğunlaşan sınır kontrolü politikaları ve sistematik olarak birbiriyle ilintili teknolojiler, kurumlar ve aktörlerin göçün altyapısını oluşturmaktadırlar (Xiang ve Lindquist, 2014: 122). Bununla birlikte “yasal” seyahat belgelerinin zorunlu kılınması, pek çok sığınma talebinde bulunacak ya da diğer nedenlerle güvenli bir yaşam alanı araması gereken bireyler için genellikle önemli engeller teşkil etmektedir.

Türkiye’ye olan sığınmacı akımı göç jeopolitiği menşe ülkeler üzerinden düşünüldüğü zaman pek çok sığınmacı ve olası sığınmacı, özellikle Afrika ülkelerinden sığınma ve göç yolculuğuna başlayan bireyler için göçün altyapısını oluşturan bu belgelere erişim birçok noktada neredeyse olanaksızdır. İran ve Irak menşeli sığınma talebinde bulunan bireyler için Türkiye’de sığınma faali-

yeti ülkelerinde yaşadıkları siyasi ve sosyal krizlerden dolayı 1990'lardan itibaren yoğunlaşmış ve normalleşen bir olgu haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, söz konusu ülkelerden gelip Türkiye'den sığınma talebinde bulunan bireyler için sığınma aktivitesi, Türkiye üzerinden BMMYK aracılığıyla üçüncü bir ülkeye yerleşmek için ülke stratejisine karşıt bir taktik olarak yeniden şekillenmiştir. Örneğin, İran'dan gelip Türkiye'de sığınma talebinde bulunan Ashley, 2012 yılında BMMYK aracılığıyla Kanada'ya yerleşmiş ve yaptığımız mülakat esnasında "Biz Türkiye'yi üçüncü bir ülkeye yerleşmek adına ikinci ülke olarak görüyoruz. Bu üçüncü ülke Amerika, Kanada veya Avustralya olabilir," diyerek aslında Türkiye'nin Avrupa'dan olmayan sığınmacı bireyler için bir geçiş ülkesi olduğuna vurgu yapmıştır (Kişisel mülakat, Ocak 2015, Ottawa). Türkiye'nin sığınma yolculuğunda İran ve Iraklı sığınmacılar tarafından ikinci ülke olarak adlandırılması aynı zamanda sığınmacı bireylerin üçüncü bir güvenli ülkeye BMMYK aracılığıyla yerleştirilme programından haberdar olduklarını da göstermektedir. Tabii ki İran ve Irak menşeli bütün sığınmacı bireyler üçüncü bir ülkeye Türkiye üzerinden yerleştirileceği bilgisinden haberdar değildir. Örneğin, Barry ülkesinde cinsel yöneliminden dolayı yaşadığı baskı ve marjinalleştirilmelerden dolayı Türkiye'ye geçmiş; fakat mülakatımız esnasında mülteci sistemi hakkında Türkiye'ye geçmeden önce herhangi bir bilgisinin bulunmadığını belirtmiştir (Kişisel mülakat, Haziran 2014, İstanbul). Hatta konuşmamız esnasında Los Angeles'ta yaşayan bir Amerikan vatandaşının Türkiye üzerinden Amerika'ya yerleşen eşcinsel mültecilerden bahsetmesi ve aynı yöntemi Barry'ye önermesiyle, Barry insan kaçakçılığı yoluyla Türkiye'ye doğru sığınma yolculuğuna başladığını ifade etmiştir. Strateji ve taktik kavramsallaştırılması üzerinden düşünüldüğünde, Türkiye'nin ülke içinde bulunan Avrupa'dan olmayan sığınmacı bireyleri "mülteci" etiketini bulanıklaştırarak elemek, süzgeçten geçirmek, zamansal olarak kalışlarını kısıtlamak, ülkenin sınırlarının dışına itmek ve BMMYK işbirliğiyle diğer bir ülkeye göndermek üzerine dayanan coğrafi kısıtlama stratejisi, BMMYK tarafından mülteci statüsünü almış Avrupa'dan olmayan bireyler için üçüncü bir ülkeye yerleşmek suretiyle bir taktik ve fırsat yaratmıştır.

Özellikle İran'dan gelen sığınmacı bireylerin mülakatlarımız esnasında en çok vurgu yaptığı nokta İranlı bireyler için Türkiye'ye yolculukta "vizeye ihtiyacın olmaması" durumu olmuştur. Bu, pek çok anlamda bireyin seyahat işlemlerini bürokratik anlamda hızlandırmakta ve birey, genellikle tren biletini alma aşamasında Türkiye'de benzer durumda bulunan yakınları ve tanıdıklarıyla ülkeye geldiğinde zorluklar yaşamamak için iletişime geçmektedir. Tabii ki bireyin sınırlarını geçtiği ülkeler tarafından "yasal" bir pasaportla seyahat etmesi beklenmektedir. Bu noktada, özellikle askerliğini yapmamış veya eşcinsel İranlı ve Afrika ülkelerinden yolculuğa başlayan bireyler pasaporta erişim konusunda zorluklar yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, pasaporta erişemeyen bireyler insan kaçak-

çılığı şebekelerini seyahat acentesi olarak kullanmaktadırlar. İnsan kaçakçılığı üzerinden sığınma yolculuğu yapmak sadece ekonomik sömürüyü değil, pek çok defa mülakatlar esnasında da dile getirilen fiziksel sömürüyü de içermektedir. Amir, İran-Türkiye sınır geçme yolculuğu üzerine konuştuğumuzda, herhangi bir araçla yarım saat sürebilecek olan bu yolculuğun, yaklaşık bin Amerikan doları ödemek suretiyle, aralık ayının da koşulları düşünüldüğünde, zorlu dağlarda yürüyerek ve her an ölümü hissederek yaklaşık beş gün sürdüğünü belirtmiştir (Kişisel mülakat, Haziran 2014, İstanbul).

Eritre’den sınırları geçme yolculuğuna başlayan Stella, önce Suudi Arabistan’da uzun bir süre çalışmış fakat dinî inancından dolayı kendini güvende hissetmediği için insan kaçakçıları aracılığıyla Suriye’ye geçmiş ve bu ülkede birkaç yıl markette yasal olmayan bir iş bulup geçimini sağlamıştır. Ardından 2009 yılında, yine insan kaçakçıları aracılığıyla Suriye’yi terk etmiş ve Türkiye üzerinden Yunanistan’a doğru yolculuğuna başlamıştır. Konuşmamız esnasında, sadece kadınların değil, erkek yolcuların da tecavüzle karşılaştığını belirtmiş, fiziksel ve sözlü tacizlerden korunmak için kendisinin Müslüman gibi giyindiğini ve davrandığını belirtmiştir. Yolculuk esnasında İstanbul’a geldiklerinde insan kaçakçılarının kendisinden Yunanistan’a götürmek için artı para talep etmeleri üzerine İstanbul’da mecburen kaldığını söylemiştir. Belli bir süre içinde İstanbul’un Afrikalı bireylerinin yoğun olarak yaşadığı semtlerden birinde iş bulmuş ve halen İstanbul’da hayatını sürdürmektedir. Stella elbette herhangi bir yasal belgeye sahip değildir ve bunun üstesinden çalıştığı işyerindeki diğer Afrikalı bireylerin kendisine sığınma ve BMMYK sistemi üzerine bilgi vermesiyle gelmiş ve sığınma başvurusuyla birlikte Türkiye’de kalışı yasal hale gelmiştir (Kişisel mülakat, Mayıs 2014, İstanbul).

Türkiye’ye ülkesinde almış olduğu tehditler nedeniyle “yasal” bir seyahat acentesi ile Etiyopya’dan gelen Sophie, mülakatımız esnasında Türkiye’de kalması için vizesinin süresinin geçerli olduğunu ve yine Afrikalı ev arkadaşlarının önerisiyle yakın bir zaman içinde sığınma talebinde bulunacağını belirtmiştir (Kişisel mülakat, Temmuz 2014, İstanbul). Türkiye’den sığınma talebinde bulunma isteği söz konusu birey için stratejiye karşı bir taktik olarak düşünülmelidir. Çünkü sığınma talebinde bulunan bireyin otomatik olarak sistem içinde yolculuğu yasal olmayan yollardan olsa bile yasal hale gelmekte; bu birey, vizesinin süresi dolsa bile sınır dışı edilmemeyi ve yasal olarak bir süre daha sığınma talebinde bulunduğu ülke sınırları içinde diğer fırsatları beklemeyi hedeflemektedir.

Bir taktik olarak Türkiye’de sığınma talebinde bulunma, önemli ölçüde BMMYK’nın ülkedeki sığınma ve mülteci statüsü alma sürecini üstlenmesiyle de ilişkilidir. Daha önce de işaret edildiği üzere, BMMYK’nın Türkiye’de aktif rol oynaması kurumun Avrupa’dan olmayan bireylere mülteci statüsünün belirlenmesi ve mülteci statüsünü alan bireylerin üçüncü bir güvenli ülkeye yerleştiril-

mesini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, Afrikalı düzensiz bir göçmen, kendi söylemiyle, Birleşmiş Milletler aracılığıyla sadece yasal bir statüye geçmemekte, aynı zamanda üçüncü bir ülkeye yerleşme umuduyla Yunanistan üzerinden Avrupa ülkelerine geçmesine de gerek kalmayabilmektedir. Çünkü sürecin uzunluğu düşünüldüğünde –ki bu süreç Iraklı bireyler için bir yıl, İranlı bireyler için iki yıl ve Afrikalı bireyler için en az üç-dört yıl civarındadır– birey, Türkiye’de “yasal” olarak olası fırsatları bekleyebilmektedir. Bu noktayı örneklemek gerekirse, İran’dan Kanada’ya Türkiye üzerinden olan sığınma yolculuğu için Travis, “BM en kolay ve en destekleyici, güvenli yol,” ifadesini kullanmıştır (Kişisel mülakat, Şubat 2015, Ottawa). Mülakatımızın sonuna doğru Türkiye üzerinden BM aracılığıyla yaptığı bu Kanada yolculuğuna “Fakat en uzun yol,” diyerek yeni bir betim eklemiştir. Travis’in bu söylemine paralel olarak Ashley, İran’ın komşu ülkelerinin bazılarında BM ofislerinin olmasına rağmen, BM Türkiye ofisinin İranlı bireyler arasında en yaygın, popüler ve en çok bilinen kurum olduğunu belirtmiştir (Kişisel mülakat, Ocak 2015, Ottawa). Bu söylemlere dayanarak vurgulanması gereken husus, özellikle İranlı ve Iraklı sığınmacı bireyler için Türkiye tercihinin BMMYK’nın yeniden yerleştirme programı ve BM’nin yasal, güvenli ve destekleyici bir seyahat acentesi işlevi görmesi sayesinde taktiksel ve hesaplanmış bir seçim olduğudur.

Türkiye’den sığınma talebinde bulunan Avrupa’dan olmayan bireyler, BMMYK tarafından mülteci statüsünü aldıkları andan itibaren üçüncü güvenli ülkeye yerleştirilmeyi beklemektedirler. Özellikle, İranlı ve Iraklı bireylerin tarihsel olarak neredeyse normalleşen Türkiye üzerinden sığınma yolculuğu ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi, üçüncü ülkelerde arkadaş, akraba ve yakınlarının daha önceden yerleşmiş olduğuna işaret edebilmektedir. Buna uygun olarak Ahoo, Kanada’da pek çok tanıdığının olduğunu belirterek yerleşme süreci üzerine konuşmasına “Herkes Kanada’nın güvenli olduğunu biliyor. ABD’ye yerleşmek için kişinin ülkede aile üyesinin veya bir sponsorunun olmasına gerek yok. Kanada destekleyici soruyor fakat bu sadece bir isim. Avustralya sponsorun ismi, adresi ve işini soruyor,” diyerek devam etmiştir (Kişisel mülakat, Şubat 2015, Ottawa). Diğer bir şekilde ifade edilecek olursa, herhangi bir aile üyesinin üçüncü ülkede varlığı, yerleştirilme sürecinde mülteci bireye bir avantaj sağlamaktadır.

Bu durumun elbette bütün başvuru sahiplerine ve tüm üçüncü bir ülkeye yerleştirilecek mülteci statüsü sahibi bireylere genellenmesi doğru değildir. Örneğin, Türkiye’ye ailesi ile birlikte gelip daha sonra Kanada’ya yerleşen Stephanie, göç eden ilk aile bireylerinin önce Almanya’ya gittiklerini belirtmiştir. Mülakatımız esnasında neden Almanya değil de Kanada’yı tercih ettiklerini “Almanya mültecileri kabul etmiyor. Bu yüzden bizim için seçenek değildi... Kanada’nın sağlık sistemi daha iyi ve mülteciler için daha çok destek var,” diye özetlemiş ve Kanada’ya 1990’ların ortasında Pakistan üzerinden yerleştirilmiş akra-

balardan söz ederek neden Kanada'ya yerleştiklerini açıklamıştır (Kişisel mülakat, Ocak 2015, Ottawa). Üçüncü güvenli ülkenin seçimi sadece tercih meselesi, aile bireyleri veya sponsor varlığı ya da bireyin üçüncü güvenli ülkenin adını BMMYK'ya mülakatlar sırasında vermesi durumundan ibaret değildir. Bu durum, üçüncü güvenli ülkenin BMMYK'ya ilgili dönem için Türkiye'den kaç mültecinin yerleştirme programı dahilinde yerleştirileceğini demografik bilgilerle bildirmesi, kota durumu ve en önemlisi söz konusu üçüncü ülkenin Türkiye'de bulunan temsilcisinin mülteci bireylerle yaptığı mülakat ve başarılı olması durumunda sağlık testine bağlıdır. Daha açıkça örneklemek gerekirse, eğer birey Kanada'yı istiyorsa fakat Kanada'nın kotası dolmuşsa; BMMYK, önce bireye mülteci statüsünün yerleştirilmeyi garanti etmeyeceği bilgisini, daha sonra bireyin yerleştirilme programı için Amerika veya Avustralya seçeneklerinin de olduğu bilgisini vermektedir. Dolayısıyla, üçüncü güvenli ülkeye yerleşim, Türkiye'de sığınma talebinde bulunan bireyler için belirsizliklerin olduğu bir umut yolculuğuna dönüşmüş ve mülteci statüsüne kavuşan bireyler Kanada veya diğer üçüncü ülkelerin yerleştirme programları dahilinde yaptıkları resmî mülakatları ve sağlık kontrolünü beklemektedirler. Bu süreci başarıyla tamamlayan bireyler Kanada'ya "daimi oturma hakkı" statüsüyle yerleştirilmektedirler.

Sonuç

Bu makale, Türkiye'nin sığınma sisteminin kısıtlayıcı yönü olan ve tarihsel olarak 1967 Ek Protokolü'ne dayanan coğrafi kısıtlama uygulamasını bir başka boyutuyla, yani Michel de Certeau'nun kentsel planlama ve yaya metaforundan yola çıkarak yapmış olduğu *strateji* ve *taktik* teorik ve kategorik ayrımıyla ele almıştır. Kısaca özetlemek gerekirse, stratejik bir güç olarak coğrafi kısıtlama, Türkiye'nin Avrupa'dan olmayan bireylerin sığınma haklarını zamansal ve mekânsal açılardan sınırlamasını sağlamaktadır. Bu noktada, strateji kavramıyla paralel olarak coğrafi kısıtlama ilk olarak kuralların, kodların ve çizelgelemelerin belirlendiği soyut bir modeldir ve bu soyut model için hangi bireyin hangi koşullarda *şartlı mülteci* ya da *konvansiyon mültecisi* bürokratik etiketleri altında tanımlanacağını ifade etmektedir. Türkiye ve Kanada'da 2014 ve 2015 yıllarında Avrupa'dan olmayan sığınma talebi ve mülteci statüsü sahibi bireylerle yapmış olduğumuz mülakatlar ile, coğrafi kısıtlama uygulamasına öncelikle bir strateji olarak yaklaşıp bu uygulamanın bireyler için bir çeşit taktiğe dönüştüğü ve coğrafi kısıtlamadan dolayı üçüncü ülkelere yerleşme fırsatı yarattığı önermesiyle ele alınmıştır. Bu makalede, makro düzeyin soyut model olarak belirlediği engelleyici ve kısıtlayıcı stratejilerin, mikro ve bireysel düzeyde somut taktiksel hareketlerin doğmasına ve üretilmesine yol açtığı iddia edilmiştir. Dolayısıyla vurgulanması gereken bir diğer nokta da taktikler ve stratejilerin her zaman çekişmeci bir durumda değil, aksine stratejinin kısıtlayıcı soyut kuralları

nın işleyişine ve iki tarafın birbiriyle sığınma talebi başvurusundan itibaren karşılaşmasına bağlıdır. Ampirik olarak tekrar ifade etmek gerekirse, Türkiye'nin uygulamış olduğu strateji olarak coğrafi kısıtlama, bireylerin ABD, Kanada ve Avustralya gibi üçüncü bir güvenli ülkeye yerleşmesi taktiğine dönüşmüştür. Ayrıca, söz konusu bireyler için, üçüncü bir güvenli ülkeye Türkiye üzerinden BMMYK aracılığıyla yerleşme, hareketliliği kısıtlanan bireylerin nasıl ve ne şekilde bununla baş edebildiğini ve Batı'ya doğru yeniden yerleştirilmenin bireyler tarafından nasıl taktiksel bir fırsata çevrildiğini göstermiştir.

Türkiye'deki akademik ve kamusal söylemde on yıl öncesine kadar bir niş olarak nitelendirebileceğimiz göç olgusu, Suriyelilerin gelişi ile birlikte son yıllarda çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Türkiye'nin uluslararası koruma politikalarında istemli bir belirsizlik ve ikirciklik yaratan coğrafi kısıtlama da bu çerçevede tartışılan bir alt başlıktır. Bu makalenin amacı, coğrafi kısıtlamanın kaldırılması ya da kaldırılmaması tartışmalarına farklı bir açıdan yaklaşmaktır. Makro düzeyde bakıldığında coğrafi kısıtlamanın kaldırılması birçok insan hakları savunucusu tarafından olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Öte yandan, saha çalışmamızdan elde ettiğimiz veriler göstermektedir ki konuya mikro düzeyden baktığımızda Türkiye'ye özellikle İran ve Irak'tan gelen sığınmacılar için coğrafi kısıtlama, normal şartlarda ulaşmaları çok zor olan Amerika, Kanada ve Avustralya gibi mülteci kabul eden üçüncü güvenli ülkelere yerleşme fırsatı doğurmaktadır. Buna göre politika yapımcıların dikkat etmesi gereken önemli bir nokta, coğrafi kısıtlamanın kaldırılması halinde bu ülkelere gelen kişilere verilen hak ve özgürlüklerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğidir. Bu ülkelerin, bu tür zorunlu göç durumlarında aile birleşimi politikalarını kolaylaştırmaları ya da menşe ülkelerden direkt bu ülkelere sığınma talebinde bulunabilecekleri bir yapının oluşturulması yönünde baskı yapılması uygun bir politika opsiyonu olacaktır.

KAYNAKÇA

- BMMYK (2016) 2016 İtibariyle UNHCR Türkiye İstatistikleri, [http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr\(49\).pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr(49).pdf)
- Brigden, N. K. (2013) *Uncertain Odysseys: Migrant Journeys and Transnational Routes*, Doktora tezi, Cornell Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, New York, Amerika Birleşik Devletleri.
- Çorabatır, M. (2015) "Time for Immediate Action for Syrian Refugees in Turkey", *Turkish Review*, 5(6).
- de Certeau, M. (1988) *The Practices of Everyday Life* University of California Press, Berkeley [Türkçesi: *Gündelik Hayatın Keşfi I*, çev. Lale Arslan Özcan, Dost, Ankara, 2009; *Gündelik Hayatın Keşfi II*, çev. Çağrı Eroğlu ve Erkan Ataçay, Dost, Ankara, 2010]
- Eroğlu, D. (2015) "Ulusal Güvenlik Kaygılarından Mali Külfet Söylemine: Türkiye'nin Yeni Sığınma Politikaları", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2): 209-226.
- Foucault, M. (1980) "Truth and Power" Gordon, C. (der.) *Power/Knowledge* içinde, New York, Pantheon Books, 109-133.
- Goodwin-Gill, G.S. (2008) *Convention Relating to the Status of Refugees Protocol Relating to the Status of Refugees* (http://legal.un.org/avl/pdf/ha/prsr/prsr_e.pdf).

- Kirişci, K. (1996) "Is Turkey Lifting the 'Geographical Limitation'? - The November 1994 Regulation on Asylum in Turkey", *International Journal of Refugee Law*, 8(3): 293-318.
- Mezzadra, S. ve Neilson, B. (2013) *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*, Duke University Press, Durham ve Londra.
- Parlak, B. ve Şahin, A.U. (2015) "Türkiye İltica ve Göç Mevzuatının Coğrafi Kısıtlama Uygulamada Yö-
nünden Analizi", *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2): 65-79.
- Sert, D. ve Yıldız, U. (2016) "Governing without Control: Turkey's 'Struggle' with International Mig-
ration" Özbay, C., Erol, E., Terzioğlu, A. ve Türem, U. (der.) *The Making of Neoliberal Turkey* için-
de, Surrey, UK, Ashgate, 53-71.
- Xiang, B. ve Lindquist, J. (2014) "Migration Infrastructure", *International Migration Review*, 48(1):
122-148.
- Yıldız, U. (2017) *Tracing Asylum Journeys: Transnational Refugee Mobility to Canada via Turkey*,
Yayınlanmamış doktora tezi, Carleton Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, Ottawa, Kanada.
- Yıldız, U. (2016) "Strategy and Tactic: Act of Asylum Seeking in Turkey for the West", *Turkish Re-
view*, 6(3): 102-107.